

УДК 339.9:336.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2024-4.8>

Масло А.І.

кандидат економічних наук,
докторант кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОГО ТОВАРНОГО РИНКУ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті наведено генезу трактування категорії «ринок» та висвітлено основні підходи до формування сутності ринку у вітчизняних наукових працях. Аналіз сучасних поглядів на трактування сутності «ринку» свідчить про наявність дискурсу та розширення семантики поняття у наукових публікаціях вітчизняних вчених. Зроблено акцент на тому, що організований товарний ринок можна розглядати з погляду його економічної сутності та через призму категорії «ринок». Встановлено особливості функціонування організованого товарного ринку через наведену порівняльну характеристику його з неорганізованою формою торгівлі. Серед наведених характерних рис організованого товарного ринку зазначено: відкритість; наявність цінової рівноваги; конкурентні засади функціонування; децентралізація; високий рівень гарантійного забезпечення; задоволення потреб покупців і розробка нових біржових інструментів. Запропоновано основні детермінанти розвитку організованого товарного ринку у сучасних умовах глобалізації та цінової нестабільності.

Ключові слова: ринок, організований товарний ринок, біржова торгівля, товарна біржа, біржові контракти, детермінанти розвитку організованого товарного ринку.

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING AN ORGANIZED COMMODITY MARKET AND THE DETERMINANTS OF ITS DEVELOPMENT

Maslo Andrii

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The article presents the genesis of the interpretation of the category “market” and highlights the main approaches to the formation of the essence of the market in domestic scientific works. An analysis of modern views on the interpretation of the essence of the “market” indicates the presence of discourse and expansion of the semantics of the concept in scientific publications of domestic scientists. Emphasis is placed on the fact that the organized commodity market can be considered from the point of view of its economic essence and through the prism of the category “market”. The modern interpretation of the essence of an organized commodity market is a set of organizational and economic relations regarding the conclusion and execution of transactions on electronic exchange platforms. Organized trade on commodity markets can be defined as a form of trade according to established exchange rules and standardized contracts. Organized trade is provided by commodity exchanges as an organized place for competitive and open trade in the form of various types of auctions. The peculiarities of the functioning of the organized commodity market are established through the presented comparative characteristics of it with the unorganized form of trade. Among the given characteristic features of the organized commodity market are: openness; the presence of price equilibrium; competitive principles of functioning; decentralization; a high level of guarantee provision; satisfaction of the needs of buyers and the development of new exchange instruments. The main determinants of the development of the organized commodity market in modern conditions of globalization and price instability are proposed. It has been established that the development of an organized commodity market requires the presence of certain determinants: the presence of market conditions for functioning; equal protection of all market participants; freedom of choice for buyers and free transfer of capital; competitive conditions for functioning; use of exchange instruments to minimize risks and optimize profits; an effective regulatory mechanism; formation of the necessary infrastructure.

Keywords: market, organized commodity market, exchange trading, commodity exchange, derivatives contracts, determinants of the organized commodity market development.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах організований товарний ринок є ключовим ринковим елементом, який прямо відображає стан економічної системи країни, її організаційно-економічних відносин та соціально-економічних процесів. За умов функціонування ринкової економіки, в якій домінують товарно-грошові відносини, наявність організованого товарного ринку та дослідження його категоріального апарату є актуальним і забезпечує подальший розвиток національних товарних ринків та їх інтеграцію у глобальні взаємовідносини з ринковими учасниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «ринок» відображено у працях вітчизняних науковців: В. Базилевича, З. Ваганюка, А. Гальчинського, О. Дзюбенко [4], П. Єщенко, В. Кириленко, О. Клепанчука [2], С. Мочерного, Ю. Палкій, М. Площика, В. Оганесяна, О. Родіної [3], Т. Савченко [3], О. Сенишина [4], С. Темненко [5]. Вивченню теоретичних засад функціонування організованих товарних ринків присвячені праці науковців сучасності, зокрема Б. Дмитрука, С. Кваші, М. Ільчука [1], І. Охріменка, В. Радька [1], Ю. Рубана, М. Солодкого, О. Сохацької, В. Яворської [1] та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження, систематизація та узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «організований товарний ринок» та наведення основних детермінант його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвинутий організований товарний ринок у економічній системі вказує на те, що товарно-грошові відносини характеризують усі суспільні відносини і взаємозв'язки в ринковій економіці. Його динаміка і ефективність функціонування визначає економічний розвиток країни і являється домінантою стратегічного розвитку національної економічної системи.

У результаті значних часових і економіко-соціальних трансформацій товарно-грошові взаємовідносини отримали нові ринкові інструменти та механізми, у наслідок чого сьогодні сформувалось сучасне розуміння категорій «ринок» та «організований товарний ринок» у ринковій системі.

Організований товарний ринок можна розглядати з погляду його економічної сутності та через призму категорії «ринок».

Розвиток соціально-економічних відносин у суспільстві сприяв постійній трансформації економічної категорії «ринок», що забезпечило до нині наявність значної кількості загальноприйнятих тлумачень. У процесі еволюції наукових знань розуміння цього поняття суттєво змінювалось.

Засновники сучасної економічної теорії у своїх класичних працях не надавали досить чіткого трактування ринку але використовували його у

контексті опису ринкового попиту і пропозиції. А. Сміт у фундаментальній праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» наводить всім відому метафору про «невидиму руку», яка впливає на економічну поведінку членів суспільства. Ця чудова властивість полягає в тому, що ринок може сам регулювати себе, задовольняючи потреби, що виникають перед його учасниками [5, с. 223; 7].

Дефініція категорії «ринок» постійно видозмінювалась у наукових працях, що було викликано розвитком суспільного виробництва, поступовим формуванням спеціалізованих місць для реалізації товарів і послуг у рамках встановлених організаційно-правових відносин [3, с. 103].

У дослідженнях зарубіжних вчених поняття «ринок» еволюціонувало поруч з розвитком системи ринкових відносин як [3, с. 103–104]:

- саморегульованого елемента, за рахунок механізму самовирівнювання ринкових цін;
- цілісного механізму здійснення купівлі-продажу товарів і послуг;
- саморегульованої системи, яка здатна самостійно забезпечувати встановлення цінової рівноваги між сукупним ринковим попитом і пропозицією.

На противагу багатьом вченим, прихильники марксистського напрямку заперечували приватну форму власності і ринок [3, с. 104].

З подальшим розвитком трактування сутності ринку, все більше акцент робився на визначення місця здійснення купівлі-продажу товарів та зародження ринкових відносин між учасниками. Так, відомий зарубіжний вчений-економіст Ф. Хайек стверджував, що ринок забезпечує ефективну концентрацію і передачу інформації через чисельну кількість ринкових учасників [3, с. 104].

Кейнсіанська школа у своїх поглядах притримувалась необхідності втручання держави у ринкові відносини і функціонування ринку шляхом стимулювання елементів сукупного попиту й інвестиційної активності через забезпечення кредитно-бюджетної політики [3, с. 104].

У працях вітчизняних науковців також є багато трактувань сутності «організованого товарного ринку», яке нами розглянуто через визначення поняття «ринок». Всі ці трактування також еволюціонували і мають наукову вагу для формування загальноекономічного категоріального апарату.

У даному контексті необхідно згадати вклад вітчизняних вчених-економістів у розвиток економічної теорії та її категорій. М. Туган-Барановський, проводячи дослідження промислових криз дійшов до висновку, що саме ринок є рушійною силою для виробництва, а не виробництво для ринку. Він вже наприкінці XIX століття сформулював сучасне функціональне призначення ринку, описавши його, як категорію широко використо-

вувану нині у якості «ринку покупців», який має бути конкурентним ринком [5, с. 225].

Інші відомі вітчизняні вчені, які були прихильниками неокласичної теорії і заснували київську школу економіки, М. Бунге з своїми наступниками Д. Пріхно, А. Антоновичем, О. Білімовичем, Є. Слущким розвинули ідею важливості приватної форми власності для економічного прогресу, яка є необхідною у формуванні ринку та конкуренції [5, с. 225].

У сучасній науковій літературі також достатньо наводиться різноманітних тлумачень категорії «ринок» і «організований товарний ринок». У багатьох визначеннях ринок розглядається з погляду економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів. Так, В. Базилевич допускає використання різноманітних форм власності, товарно-грошових та фінансово-кредитних механізмів у ринкових відносинах [5, с. 225].

З. Вагаманюк описує ринок, як особливий механізм координації дій споживачів та виробників щодо задоволення їх потреб завдяки ефективному узгодженню їх дій. Необхідною умовою ефективного функціонування ринку є наявність свободи дій ринкових учасників [5, с. 225].

В. Кириленко зазначає, що ринок – це сукупність різноманітної форми відносин щодо купівлі-продажу товарів і послуг, а також – це спосіб взаємодії між виробниками і споживачами, який заснований на децентралізації й безособовому механізмі цінних сигналів [3, с. 104].

Схоже трактування «ринку» надає С. Мочерний, який тлумачить цю категорію, як сукупність продавців і покупців, які вступають в економічні відносини між собою щодо купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою наявних механізмів узгодження ринкових цін на основі попиту і пропозиції [2, с. 6; 3, с. 104].

А. Гальчинський, П. Єщенко, Ю. Палкій трактують «ринок» через обмін, який здійснюється за встановленими законами товарного виробництва і обігу [3, с. 104].

М. Площик зазначає про важливість принципів вільної купівлі-продажу, яка забезпечить взаємодію виробництва і споживання у трактуванні поняття «ринок» [3, с. 104].

В. Оганесян наводить визначення «ринку» у якості механізму у системі регулювання сукупності суб'єктів певного середовища, які взаємодіють між собою з приводу обміну або купівлі-продажу товарів чи послуг під впливом історичних, технологічних, економічних, політичних та соціальних змін [3, с. 104].

Виходячи з наявних трактувань поняття «ринок», можна констатувати, що організований товарний ринок являється національним ринком, який складається з сукупності галузевих ринків. У подальшому національні організовані товарні

ринки формують, через інтеграційні процеси, глобальні організовані товарні ринки за видами товарних активів та різноманітними ринковими учасниками.

Глобалізація організованих товарних ринків стала можливою через відкритість національних ринків та їх участь у інтеграційних процесах, за наявності тісної взаємодії суб'єктів ринку [2, с. 7].

Категорія «ринок» та її трактування стали ключовими при кристалізації нового поняття «організований товарний ринок». На нашу думку, сучасне трактування сутності організованого товарного ринку представляє собою сукупність організаційно-економічних відносин щодо укладання та виконання операцій на електронних біржових майданчиках. Початковою ознакою організованого товарного ринку була спеціалізація за видами активів, адже організована торгівля зародилась саме на товарних ринках. Перші товарні біржі забезпечували торгівлю сільськогосподарською продукцією, а згодом долучились інші види товарних активів: метали, лісоматеріали, енергоресурси.

Організована торгівля на товарних ринках може бути визначена як форма торгівлі за встановленими біржовими правилами та стандартизованими контрактами. Організована торгівля забезпечується товарними біржами, як організоване місце для проведення конкурентної й відкритої торгівлі у формі різних видів аукціонів.

Організований товарний ринок у сучасних умовах характеризується наступними ознаками [1; 6]:

- відкритість для учасників (біржова торгівля доступна нині на глобальному рівні через цілодобовий доступ до електронних біржових майданчиків);
- наявність механізму цінової рівноваги на основі глобального співвідношення попиту і пропозиції;
- конкурентні переваги торгівлі через велику кількість ринкових учасників у глобальному середовищі, що підвищує показники ліквідності організованої торгівлі;
- децентралізація учасників через глобальний доступ та можливість розміщення заявок на електронних майданчиках;
- задоволення потреб покупців та розробка нових біржових інструментів;
- наявність високого рівня гарантування виконання біржових угод через систему клірингових розрахунків;
- інформаційна прозорість та незалежний доступ до біржової аналітики.

У зарубіжних джерелах організований товарний ринок розглядається як механізм біржової торгівлі або організована форма торгівлі на біржах за встановленими біржовими правилами на основі прозорих механізмів ціноутворення.

Організований товарний ринок обов'язково забезпечений централізованим механізмом гарантування виконання угод з боку клірингової системи.

У сучасних працях американських вчених, зокрема Л. Харіса та Ф. Кінана «Торгівля і біржі: ринкова мікроструктура для практиків» наводиться визначення організованого ринку як місця, де відбувається торгівля між біржовими учасниками різноманітними біржовими інструментами. Дані інструменти включають в себе: цінні папери, опціони, ф'ючерси, валютні курси, свопи, товарні, кредитні та інші активи. Цим організованим ринком може бути як фізичне місце торгового залу біржі або це може бути електронна система, в якій досить зручно здійснювати торгівлю біржовими інструментами. Прикладом бірж з торговими залами можуть бути такі провідні біржові майданчики, як: CME Group, NYSE, EURONEXT, тоді як електронними біржами без торгових залів є біржі EUREX, NASDAQ, тощо. Необхідно зазначити, що сьогодні навіть досить старі товарні біржі вже

давно перейшли на електронну технологію торгівлі. Багато бірж вже закрили свої біржові зали, перетворивши їх на офіси фінансових інститутів, зокрема прикладом можуть бути азійські біржі та деякі американські і європейські (рис. 1).

Підсумовуючи можна сказати, що організований товарний ринок є формою біржової торгівлі товарними активами, тоді як вся інша торгівля є позабіржовою. Вище вказані характерні риси дозволяють нам порівняти між собою організовану та неорганізовану торгівлю.

Для розвитку організованого товарного ринку необхідна наявність певних детермінант, які забезпечать його ефективне функціонування як самостійного ринкового інституту, зокрема нами згруповано наступні:

- наявність ринкових умов функціонування суб'єктів підприємництва;
- рівноцінний захист усіх суб'єктів організованого товарного ринку;
- свобода вибору для покупців та вільний трансферт капіталу;

Рис. 1. Порівняльна характеристика організованого на неорганізованого ринків товарних активів

Джерело: розроблено автором на основі [1; 6]

- конкурентні переваги функціонування організованого товарного ринку через наявність великої кількості учасників, які можуть продукувати нові ідеї та нові послуги;
- можливість використання біржових інструментів для мінімізації ризиків і оптимізації прибутків;
- жорсткий контроль з боку держави та саморегулювальних організацій і протидія монополізації ринків;
- забезпечення ефективного функціонування усіх сфер господарської діяльності ринкових учасників – інвестиційної, кредитної, соціальної, грошового обігу, оподаткування, охорони навколишнього середовища, тощо;
- формування необхідної інфраструктури для функціонування організованого товарного ринку.

Висновки з проведеного дослідження. На основі аналізу існуючих визначень поняття «ринку» розглянуто сутність «організованого товарного ринку», який являється невід'ємною складовою національної економіки, а також глобальної соціально-економічної системи. Дослідження організованого товарного ринку надають можливість визначити необхідні детермінанти для його розвитку, враховуючи поточні проблеми та шляхи їх вирішення. У сучасних умовах організовані товарні ринки забезпечують традиційні та інноваційні підходи до використання біржових інструментів ринковими учасниками на глобальному рівні. Як наслідок, економічна сутність організованого товарного ринку трансформується у відповідь на нові виклики та ризики на міжнародних товарних і фінансових ринках.

Список використаних джерел:

1. Ільчук М.М., Яворська В.О., Радько В.І. Організаційні засади здійснення біржових операцій на біржовому ринку. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 52. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure52-4> (дата звернення: 24.09.2024 р.).
2. Клепанчук О.Ю. Теоретичні підходи до визначення внутрішнього ринку та детермінанти його розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. № 1. С. 6–11.
3. Савченко Т.В., Родіна О.В. Еволюція поняття «ринку» у контексті розширення його функцій. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 24. С. 103–106. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/24.17> (дата звернення: 24.12.2024 р.).
4. Сенишин О.С., Дзюбенко Н.О. Теоретичні засади дослідження продовольчого ринку. *Економічний вісник*. 2013. № 2. С. 164–171.
5. Темненко С.М. Поняття ринку в економічній теорії. *Науково-технічний бюлетень Державного науково-дослідного контрольного інституту ветеринарних препаратів та кормових добавок і Інституту біології тварин*. 2020. № 21(1). С. 222–227. DOI: <https://doi.org/10.36359/scivp.2020-21-1.27> (дата звернення: 24.12.2024).
6. Harris L. *Trading and Exchanges: Market Microstructure for Practitioners*. Oxford University Press. 2003. P. 12–13.
7. Smith, Adam, editors (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations: Books I, II, III, IV*. London: MetaLibri. 2007. 743 p.

References:

1. Ilchuk M. M., Yavorska V. O., Radko V. I. (2021). Organizational principles of carrying out stock transactions on the stock market. [Organizational principles of carrying out stock transactions on the stock market]. *Market infrastructure*. no. 52. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure52-4>. (accessed December 24, 2024).
2. Klepanchuk O. Yu. (2019). Theoretical approaches to defining the domestic market and determinants of its development. [Theoretical approaches to defining the domestic market and determinants of its development]. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky TNU*, no. 1, pp. 6–11.
3. Savchenko T. V., Rodina O. V. (2022). Evolution of the concept of “market” in the context of expanding its functions. [The evolution of the concept of “market” in the context of expanding its functions]. *Entrepreneurship and innovation*, no. 24, pp. 103–106. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/24.17> (accessed December 24, 2024).
4. Senyshyn O. S., Dzyubenko N. O. (2013). Theoretical foundations of food market research. [Theoretical foundations of food market research]. *Economic Bulletin*, no. 2, pp. 164–171.
5. Temnenko S. M. (2020). The concept of the market in economic theory. [The concept of the market in economic theory]. *Scientific and technical bulletin of the State Research Control Institute of Veterinary Drugs and Feed Additives and the Institute of Animal Biology*, no. 21(1), pp. 222–227. DOI: <https://doi.org/10.36359/scivp.2020-21-1.27> (accessed December 24, 2024).
6. Harris L. (2003). *Trading and Exchanges: Market Microstructure for Practitioners*. Oxford University Press. pp. 12–13.
7. Smith, Adam, editors (2007). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations: Books I, II, III, IV*. London: MetaLibri. 743 p.

E-mail: a.maslo_2015@ukr.net